

riječu donosi istoznačne i bliskoznačne frazeme sa značenjskim kazalom. Na lijevoj strani donose se značenja, a uz svako značenje nalaze se svi frazemi koji pokrivaju to značenje. Za nadnatuknicu je uzeta riječ koja najbliže označuje značenje frazema. Zatim slijede frazemi istog značenja. Navode se primjeri takve obrade: npr. pod nadnatuknicom **BIJEL** stoje dva značenja: prvo: 'biti jako bijel, blijed' s frazomom *bil (blid) ka lancun*; drugo značenje 'potpuno bijel, sasvim čist' s frazomom *bil ka snig*; nadnatuknica **GLUP** ima više značenja: npr. 'biti glup' s frazomom *jemat kokošji mozak, jemat slamu u glavu, mozak je ka u kokoši komu*, 'biti glupa' s frazomom *bit prava koza*, 'biti vrlo glupa' s frazomom *bit gora (glupja) od guske, bit prava guska...*

Izrađena su i dva mala razlikovna rječnika: *Splitsko - standardnohrvatski rječnik manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema* i *Standardnohrvatsko - splitski rječnik manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema*. Oba rječnika na 10-ak stranica donose manje poznate ili čak nepoznate riječi *spliskoga* govora: prvi s primjerima na lijevoj strani: npr. *botûnâda* 'prigovor, zlobna aluzija', *bûja* 'buha', *pârac* 'par, vršnjak', *škûrîca* 'mrak, mračno mjesto'...; drugi s primjerima na desnoj strani: npr. 'prigovor' *botûnâda*, 'buha' *bûja*, 'par' *pârac*, 'mrak' *škûrîca*...

Na kraju navedene opsežne građe frazema nalazi se bogati popis bibliografskih jedinica. Slikovni prilozi na početku svake cjeline lijepo su uklopljeni u samu građu knjige.

Rječnik je nastao kao rezultat suradnje autorica s nekoliko generacija Splićana: prije svega sa studentima kroatistike na Katedri za hrvatsku dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu koji su prikupljali noviji splitski govor i sa starijim, tzv. *fetivim* Splićanima. Rječnik Antice Menac i Mire Menac-Mihalić vrijedan je doprinos hrvatskoj frazeologiji, ali i hrvatskoj dijalektologiji u cjelini.

Marijana Tomelić Ćurlin

Miroslav Bertoša, *Doba nasilja, doba straha. Vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici u Istri XVII. i XVIII. stoljeća*. Zagreb: Durieux, 2011, 549 str.

Pristojnost bi tražila da autor prikaza ostane posve u sjeni kako bi svjetlo bilo uprto na onoga o čijoj je knjizi riječ. Međutim, pišući o novoj Bertošinoj knjizi *Doba nasilja, doba straha* ne mogu se toga držati zato što ona glavnom obuhvaća tekst knjiga *Jedna zemlja, jedan rat: Istra 1615/1618. i Zlikovci i prognanici: Socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću* koje su, objavljene u osamdesetim godinama prošlog stoljeća, mojoj generaciji bile kultne knjige. Čak smo ih i mi, koji nismo studirali povijest i koji s Istrom nismo bili zavičajno vezani, kupovali, čitali i voljeli. Pokušavajući se prisjetiti koja je druga povijesna knjiga imala takvog odjeka u našim krugovima u to vrijeme, pali su mi na pamet jedino *Daleko zrcalo: zlosretno XIV. stoljeće* Barbare Tuchman u sjajnom prijevodu Mate Marasa i *Mladi Krleža i njegovi kritičari* Stanka Lasića. U Bertošinih knjigama, ovima i drugima, bio nam je privlačan znanstveni eros i silna, ali nenaglašena erudicija; dali smo se očarati autorovim stilom i povjerovali da se i mi, rođeni također uz neku granicu svjetova i kultura - ne toliko krvavu, ali svejedno nikad sigurnu - možemo, ovakvim prinosima, takmičiti s najboljima. Ukratko, Bertošine su knjige imale za nas seminalno i formativno značenje.

U godinama koje su uslijedile i sama sam se profesionalno približila nekim temama koje je tako majstorski razmatrao Bertoša. Istražujući kriminalitet i kaznenu represiju na području Dubrovačke Republike, suočila sam se s determinantom nemirnog pograničnog pojasa i svega što donosi život s vječitim strahom u grudima i oružjem u ruci, a uskoro nas je i knjiga Vesne Miović *Na razmeđu* temeljito upozнала s razbojništvom uz dubrovačko-osmansku granicu. Za Bertošinih *Razbojnicima i prognanicima* redovito sam posezala, pa i usvajala neke autorove ingeniozne termine (na pr. o 'homeopatskom' pristupu vlasti koje nude oprost zločincima ako uhite još veće razbojnike).

Izlazak novog izdanja uzela sam kao povod da te tekstove nakon 25 godina ponovo integralno pročitam. Kao u nekom opitu, htjela sam vidjeti koliko ću danas drugačije čitati i doživjeti tekstove, a poglavlje o hajducima u Puli i Puljštini bilo mi je novina. Moje osobno iskustvo i ne bi bilo zanimljivo za druge kad ne bih vjerovala da ono nešto govori i o knjizi - vrhunska znanstvena literatura ima onu slojevitost kakvu imaju i umjetnička djela, dajući čitatelju svaki put povoda za nove misli i zapažanja.

Kako je protekao taj ponovni susret sa starim znancima? Ponajprije - ne znam je li to bila sugestija Nenada Popovića, vrhunskog urednika iz izdavačke kuće Durieux ili autorova ideja - objedinjavanjem ovih tekstova u jednu knjigu dobila se zaista još veća gustoća i nova dinamika. Kroz tri ljudska tipa, koji su u povijesti poluotoka imala aktivnu ulogu, a koje je Bertoša najavio već u podnaslovu (vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici), progovara isto sumorno i nesretno vrijeme. To su tri glasa o istome, tri međuzavisna lika koji jedan drugome radi o glavi, a koji također jedan bez drugoga ne mogu, isprepleteni sponama lukavosti i straha.

Točno se sjećam koliko nas je pred četvrt stoljeća - pogotovo nas koji smo bili profesionalno formirani kao pravnici - fascinirao paradoks da s jedne strane na tijesnom prostoru istarskog trokuta postoje institucije vlasti čak nekoliko država, od kojih svaka ima svoje zakonodavce, činovnike, suce i propise, a s druge strane da se skoro sve bitno dešava mimo njih i njima usprkos i rješava nasiljem, krijumčarenjem, hajdučijom i bijegom. Bertošine su nas knjige opčinjale kao štivo tada kad još nismo znali da one na neki način najavljuju iskustvo koje će naša generacija tek steći, iskustvo koje nam je približilo nesretnu istarsku prošlost i dalo razumjeti da je i u sutonu 20. stoljeća put u bezakonje i nasilje još uvijek vrlo kratak. Promatrali smo iz neposredne blizine rasap državne vlasti, stvaranje velikih prostora u kojima su se moderni *warlords* jednako osilili kao i nekadašnji hajdučki glavari, kada se u graničnim pojasevima trgovalo, švercalo i haračilo potpuno neovisno o bilo kakvim teritorijalnim i nacionalnim cjelinama, a lojalnost prema

vlastitom džepu često pokazala daleko snažnijim motivom od pripadnosti bilo kojoj od 'zamišljenih zajednica' nacije ili vjere.

Kao mlada žena, vješto pisane stranice *Jedne zemlje* ili *Zlikovce i prognanike* pratila sam kao svjedočanstvo o jednom čudnom vremenu na osebjnom prostoru koji je cijeli bio 'sašiven' od većih tkanja i malih krpica različitih jurisdikcija, jer me tada privlačilo sve što je rušilo i propitivalo 'znanstvene spoznaje' o državi, pravu i pravdi o kojima sam slušala, čitala i učila. Sada sam u njima - valjda i opet ne slučajno - otkrivala Bertošine 'antijunake': sudbine pojedinaca koji se po vlastitom izboru opiru zakonima, koji su se slučajno našli onkraj granice dozvoljenog i onih koji su i sami stvarali ozračje bezvlašća. Zaokupio me taj svijet koji se 'snalazi' i hrabro gura naprijed tražeći prostor za svoje male živote na rubu velikih događaja, stoljetnih procesa i državnih tvorevina, poput neobično poduzetne Jele Medešić iz Karojbe ili mladog pastira Ive Hodana, stiješnjena između razbojnika, njihovih jataka i suda.

U hrvatskoj historiografiji vrlo je malo onih koji su se odvažili hodati po uskom bridu na kojem se sljubljuju povijest i književnost. Ne slučajno, vlastitim izborom stasajući na francuskoj povijesnoj literaturi, Bertoša se usudio otisnuti u prostor *dobre priče*. Autorovi su likovi 'posuđeni' iz arhivske građe sa svim svojim stvarnim osobinama i životopisima i zatim smješteni u prostor onoga što suho zovemo 'povijesni kontekst' a što znači politički i duhovni krajolik koji se oblikovao stoljećima, prelomljen kroz prizmu određenog trenutka. U tekstu se itekako osjećaju krajnja disciplina arhivskog istraživača i erudicija povjesničara, ali isto tako i jako bilo pisca koje dikтира ritam rečenice i ruka stilista koja kreira njegov krajnji izgled.

Tek kad sam dovršila čitanje, primijetila sam da nijedna od triju cjelina knjige nema klasičnu strukturu znanstvenog djela oko jedne ili više dominantnih tema, već su organizirane policentrično. Autor ne prestano mijenja perspektivu i isto vrijeme sagledava iz kuta druge sudbine. Čitatelja to neopazice tjera da se suoči s aleatornošću i nepredvidivošću sudbine 'malih ljudi'

(jer moglo je biti tako kako je bilo, ali na nekoj od svakodnevnih 'skretnica' moglo je poći i sasvim drugim putem). Pomirenje uz pehar u krčmi umjesto potegnutog noža, dobra ili loša ljetina, zaraza koja je skrenula u selo ili ga poštedjela, samilost nekog predstavnika vlasti umjesto dosljednog provođenja zakona, moglo je zaokrenuti život i nekoga odvesti u slobodu, umjesto u tamnicu, na vješala, u hajdučke redove ili progonstvo. Mislim da takva struktura knjige i skoro pa filmski 'rezovi' između kadrova vode čitatelja prema snažnoj identifikaciji s Bertošinim 'antijunacima'. Upravo zbog tog empatijskog učinka, kao i živopisnih ocrtavanja svakodnevnih prilika, knjiga *Doba nasilja, doba straha* bit će privlačna i nestručnjacima. Potajno se nadam da će neku novu grupu mladih ljudi 'uzdrmati' onako kako su njene prethodnice uspjele nas prije puno godina.

Profesionalno iskustvo mi danas omogućuje da točnije prepoznam sastojke u Bertošinoj reortiti i da jasnije vidim kako ih kombinira i miješa, ali alkemija njegova pisanja nije mi dokučiva. Mislim da je sposobnost da se o ozbiljnim stvarima i jednom 'olovnom vremenu' progovori privlačno i strastveno pitanje izuzetnog spisateljskog talenta i stvaralačke imaginacije.

Nella Lonza

Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka. Nasilje i ilegitimnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2012, 312 str.

Marija Mogorović Crljenko, docentica na Odjelu za povijest pulskog Sveučilišta Jurja Dobrile, u novoj knjizi nastavlja istraživanje povijesti žena i svakodnevce osvjetljajući niz manje poznatih tema iz istarske povijesti, bračne i obiteljske odnose, otmice, nasilje u braku, raskid bračnih veza i konkubinat na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća.

Izvori na temelju kojih je nastala knjiga crkvenog su karaktera. Radi se većinom o procesima vođenima na porečkom biskupijskom sudu zbog dokazivanja postojanja braka, razvrgavanja bračne veze rastavom od stola i postelje ili poništenja braka te zbog konkubinata i različitih oblika prilježništva. Arhivska građa intrigantnih naslova *Concubinatum, Raptuum, Libertatum et dispensationum matrimonialium, Cause matrimoniales*, iza koje se skrivaju priče o otmicama, nasilju u braku i nedozvoljenim ljubavima, privukla je autoričinu pozornost već na zadnjoj godini studija. U svojoj prethodnoj knjizi (*Nepoznati svijet istarskih žena*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.) autorica je analizirala položaj žena u istarskim komunalnim društvima, imovinske prilike i osobne odnose u braku koristeći izvore svjetovnog karaktera. Novim istraživanjima u okviru izrade doktorske disertacije, na kojoj se donekle temelji ova knjiga, obuhvaćen je i crkveni i svjetovni kut gledanja na bračnu problematiku. Na tragu Zdenke Janeković-Römer, koja je na jednom mikro primjeru bračnog procesa iz 15. stoljeća ocrtala bračne odnose na dubrovačkom području (*Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Algoritam, 2007.), M. Mogorović Crljenko piše prve stranice hrvatske povijesti braka.

U uvodnom dijelu autorica je predstavila izvore i historiografiju, kao i neke najvažnije napomene o sudovanju i crkvenoj koncepciji braka. Slijedi poglavlje "Sklapanje braka," u kojemu se